

GUIÓ D'UN PREGÓ. CONSTANTÍ, RECORDS DE LA MEVA INFÀNCIA

Miquel Aleu i Padreny

Aquest text fou llegit per primer cop al saló d'actes de l'Ajuntament de Constantí, el dia 19 de gener de 1993, com a pregó de la Festa Major de Sant Sebastià.

No s'ha fet cap correcció al text, per tal de poder conservar el valor expressiu del document original.

Il·lustre Senyor Alcalde, Senyors Regidors, Senyores i Senyores, amics tots de Constantí que us heu aplegat aquí per escoltar aquestes paraules de començament de la Festa Major d'Hivern de Sant Sebastià, benvinguts tots a aquest acte entranyable amb el que donareu pas per obrir el programa festiu.

En primer lloc, haig d'expressar el meu agraïment al Sr. Batlle i al Conseller de Cultura, i a tots vosaltres, per haver-vos recordat d'un vellet nascut a Constantí fa més de vuitanta anys i que ha vingut per compartir amb vosaltres una estona, que espero no sigui pesada, per llegir-vos aquest pregó i començar a parlar.

Començo a parlar fent-vos una petició, i és: que sigueu indulgents i em tingueu en consideració, ja que és la primera vegada que parlo en públic; a pesar de la meua edat i d'haver ocupat molts càrrecs representatius, sempre trobava algú que parlés per mi. A més, us confeso que no he oït mai un pregó d'aquesta índole; els últims pregons que vaig sentir foren mentre visqué a Constantí i els feien els agutzils, després d'un toc de corneta. De manera que, us repeteixo, sigueu benèvolos amb mi pel que us acabo de manifestar.

Com podeu suposar, no sóc cap orador; he sigut xerraire amb els contertulians, però si m'havia d'expressar aixecat per damunt dels seus caps, per destacar sobre ells, em venia un assorament i un tremolí que em lligava la gola i no em sortia res. Així és que procuraré parlar-vos com un veí més, amb senzillesa, res de paraules rebuscades, com si es tractés d'una conversa entre amics en referència a un acte cultural.

I ho faré contant-vos la història de Constantí, resumint el recull d'un Diari d'un nen de deu a dotze anys que va viure en aquesta vila ja fa uns setanta anys –això pot servir com a “recordatori” dels pocs que quedem de la meua edat, o com a “anecdota” per als més joves– i dient la història, unes vegades verídica, les altres “tradicional” o fins i tot alguns cops “fabulosa” –la veritable ja ha estat exposada pels historiadors professionals–, de manera que ho faré amb la intenció de distreure l'auditori.

Bé, Jo vaig néixer a Constantí l'any 1910, al número 4 de la Plaça de l'Església... i si ara no es diu així, doncs entre cal Llorigó i cal Patinyo. Sóc fill de metge. Llavors hi havia dos metges. Un era el meu pare que era molt àgil i, al passar visita domiciliària, no feia zig-zags: anava pel dret, “saltant els pedrissos” i, com que a Constantí, com a molts pobles, motegen aviat, li digueren “Perico Lijero”, en contraposició a l'altre company metge, que era més corpulent i més feixuc i li deien “El Pato”. Com que al poble hi havia

dos partits polítics oposats i cadascun tenia el seu metge –potser perquè per la seva professió tenien facilitat de paraula, o perquè parlaven més que els altres per comptes de conèixer els partits polítics per seu ideal, com a liberals i conservadors, o com a pobres i rics, o com “els de Dalt” o “els de Baix”, els coneixien com “Pericos” i “Patos”.

El meu pare, en aquell temps, va fer bastanta labor social, enxamplant els ambients de la “Caixa de Crèdit”, creant la “Germandat de Sant Isidre Llaurador” o muntant un “Grup Teatral” en el que ell feia de director i d’“apuntador”.

Jo, de petitet, com tots els crios, anava a “costura” a les monges de la Vetlla, que regentaven l’Hospital. Elles tenien el que avui coneixem com a “guarderia infantil”, a més de dues aules per a les nenes més grandetes que, a més d’aprendre de lletra, feien labors. Com que la “guarderia” era mixta, a més d’aprendre a llegir i a resar, també féiem ganxet; jo sabia fer cadeneta i fins i tot pilanets. En aquell convent, hi havia la Superiora (M. Maria) i tres Germanes (Mònica, Rosa i Teresa). Als nens, ens tenien fins als quatre anys, després ja anàvem a l’Escola.

En aquell temps, l’Escola no tenia edifici propi. Una, la de pàrvuls i fins als set anys, que la regia el Sr. Llurba, estava en un segon pis d’una casa de Cal Llorigó, que feia cantonada entre el carrer de la Peixateria i el carrer Mitjà. Les altres escoles de nois grans i de nenes eren a la Plaça del Castell, en un edifici de Cal Roig: els nois grans al segon pis i les noies –les que no es quedaven a les Monges– al primer pis. De mestres hi havia el Sr. Sabaté i Dª Teresa.

Amb el Sr. Llurba, que era un bon mestre i en guardo molt bon record –encara que algunes vegades m’havia “fet parar la mà”– estudiàvem molt bé, amb bona didàctica. Però quan estàvem més contents era quan el substituïa el seu pare, “el Sr. Llurba vellet”, doncs ja tenia més de vuitanta anys; el mestre Llurba, D. Arturo, ja anava pels 50. Com deia, el substituïa el seu pare quan estava malalt o per altres qüestions. El Sr. Llurba vellet, ja sigui per no inmiscuir-se en el mètode seguit pel seu fill en l’ensenyament o perquè li agradava més la matèria, ens explicava Història Sagrada, Urbanitat i Higiene, o ens portava d’excursió pels afores. Encara recordo quan ens portava cap al riu o pel camí dels Molins; allí ens contava que la maquinària que hi havia i les moles es movien gràcies a la força que tenia l’aigua que queia de la bassa, cap a les turbines o les pales de la “roda mare”, i del perill que teníem si quèiem a la síquia o als bassals dels molins, doncs l’aigua ens podria arrastrar cap al salt –encara que per això hi posaven reixes– perquè la força que ens xuclaria. A l’arribar al riu, allí fent solcs, ens explicava els Rius. I tirant pedrots als tolls, féiem “illes”, “arxipèlags”, “penínsules”, i “caps” i “golfs”... Era la manera de què ens quedessin els accidents geogràfics. Quan ens donava classe d’Urbanitat i Higiene i les mesures que havíem de prendre per complir els seus preceptes –el que avui podríem dir “mesures profilàctiques”, inclosa la SIDA– ens ho contava amb un verset que deia:

“Ans de menjar
renteu-vos les mans,
no beveu al mateix got,
ni amb el dels pares
ni amb el dels germans.

No beveu a morro,
sempre a galet

doncs, pels catalans,
no hi ha res més net
que el porró i el cantaret!"

En d'altres viatges anàvem a Centcelles, a veure les ruïnes i a buscar "pedretes de color" sota l'Ermita de Sant Bartomeu, on encara hi quedava l'espadanya i, enganxada, la guitarra i el fuell de la campana, de la qual n'hi havia un tros, i allí, pel camí, ens contava un xic d'Història –que moltes vegades continuava l'endemà, a l'escola.

Ens deia que Centcelles havia estat un mas molt gran, ja en temps dels romans, i, com que hi havia horta, va créixer fins a fer-se com un poble. En deien Centcelles perquè allí hi havia una sala molt gran, amb una Cúpula que tenia uns dibuixos, que per comptes de ser pintats estaven fets de pedretes de colors –com les que trobàvem– i que hi cabien 100 cadires per les reunions. Però també tenia altres noms: aquest mas era el "Baptisteri de Centcelles", perquè allí s'hi havien batejat els primers cristians de la contornada. També n'hi deien "Sant Bartomeu", doncs al costat "allí on veieu aquella casa caiguda" –encara hi quedaven cinc arcades i tres finestres del claustre– hi havia un Monestir de Frares, que en deien de Sant Bertomeu –diu algú que eren de la classe dels Monjos de Montserrat–.

Al tornar cap al poble, sortint de Centcelles, entràvem per un portal, amb la porta feta malbé. Deia que això era el camí de Montblanc i que per aquí s'entrava al Molí Paperer. Aquest molí havia estat dels Frares del Monestir d'Escala Dei del Priorat, i encara es veu a la dovella central de l'entrada l'Escut de l'escala acabada en una punta cap a dalt i una creu. L'últim moliner que hi treballà va ser Manel de la Tenda (Manel Ollé). Hi feien "paper d'estrassa" i paperines. Antigament, també feien "paper de barba" pels escriptors dels Monestirs. Hi havia un pedrís gran al costat de la porta que a nosaltres ens esglaià, doncs deien que encara s'hi veien taques de sang d'un assassinat que hi hagué en temps passat –cada vegada que passàvem per allí quan anàvem d'excursió ho féiem corrent, per la por que teníem–. Ans de despedir-nos a l'arribar al poble, ens deia: "Demà, quan vingueu a estudi, recordeu-me que un contaré una història molt bonica de Centcelles". No cal dir que després de donar-li els bons dies, era el primer que féiem: demanar que ens contés aquella història. Jo crec que era una fàbula, però era molt instructiva i ho contava d'una manera tan amena, que encara la recordo, i és així:

"Doncs bé, allí al mas de Centcelles, en temps dels romans, hi va viure algunes temporades Santa Elena. Aquesta Santa era mare de l'Emperador romà Constantino el Gran. Santa Elena era filla d'un taverner, però era molt guapa i molt eixerida, tant és així que es va casar amb un cònsul romà. Aquest, era fill adoptiu de l'Emperador Dioclecià, el qual no tenia fills, i gràcies a això va fer una carrera militar i política molt ràpida. Tant és així que va arribar a Cèsar. A l'estar tant amunt, va repudiar la seva esposa, Elena, i es va casar amb una filla del que havia sigut Cèsar –Maximilià–. El cònsul romà, que es va casar amb Elena, es deia Constancio-Cloro. Amb la segona esposa va tenir alguns fills, que varen desaparèixer –ja sigui per malaltia, per enverinament o com fos– i diuen les males llengües que Elena es movia perquè no li quedés més descendència que el seu fill Constantino. I així va succeir. Constantino estava sempre cap on hi havia guerra; va veure que a Roma tramaven una sèrie de coses que anaven contra ell i va decidir anar amb la seva tropa, la "visió de la Creu sobre el cel de la Ciutat". La tropa, que tenia entre ells alguns de la superioritat de les tropes que guarnien la ciutat, va ser tal l'empenta que varen donar

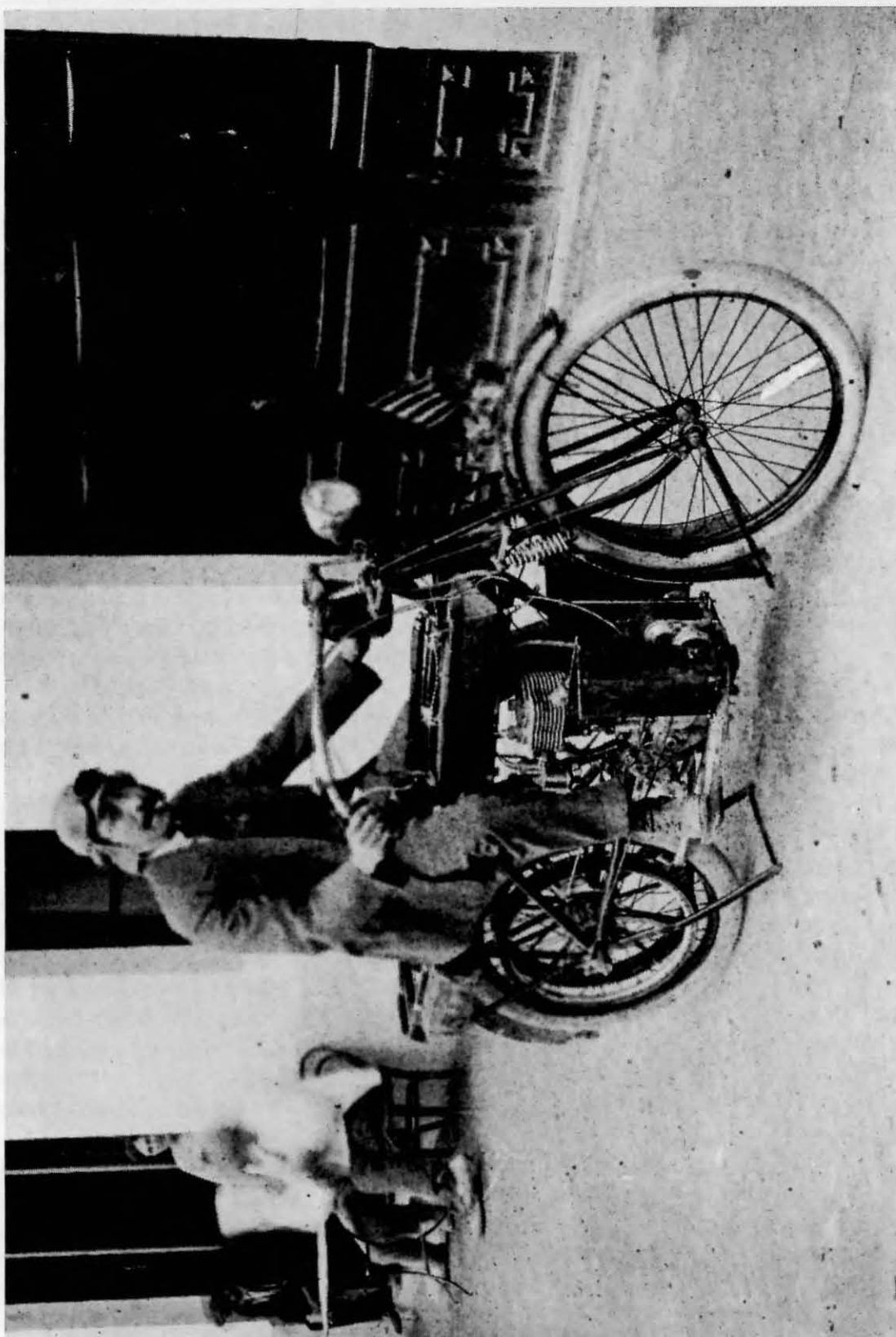
que baix el signe de la Creu entraren victoriosos a Roma i allí Constantino fou proclamat Emperador dels Romans. Ell tenia molta estima a la seva mare i li contava totes aquestes coses. Mentre, Elena es va posar en contacte amb els cristians, tant és així que es convertí al cristianisme i va dir al seu fill que els cristians eren molt bona gent, que no anaven contra l'Emperador, etc, etc. Tant és així que va aconseguir que Constantino fes un Edicte que posà fi a la persecució dels cristians i, des de llavors, quasi que eren els seus amics. A pesar d'això i de la insistència de la seva mare, per qüestions d'oportunitats polítiques, no fou batejat. Però estimava tant la seva mare que la va rodejar de la màxima dignitat i respecte, titulant-la Augusta i Emperadriu. Ella va lluitar per a convertir el seu fill al cristianisme, però no ho va aconseguir. Constantino va fer Capital de l'Imperi Romà de l'Orient l'antiga Bizancio, donant-li el nom de Constantinopla (avui en diuen Istambul).

Elena, que a més de coqueta era una mica vanitosa, en el viatge de retorn de Jerusalem, que el feia per via marítima, va fer escala en una illa (Creta, Xipre) i allí veié, en una mansió una banyera de "porfit" –una pedra vermella, molt rara, que es desconeixia a Roma i de la qual només se'n feia esment en algú monument a Egipte–, se n'enamorà i aconseguí, gràcies a que era Emperadriu, endur-se-la per a presumir a Roma. Però en el viatge de retorn cap a Roma es topà amb una mar molt tempestuosa i la seva nau i les de l'escorta no varen poder ni acostar-se a Sicília ni a la península Itàlica. El temporal se l'endugué cap a ponent, arrastrant-la cap a les costes de Tarragona. A Tàrraco, la part oficial era pagana i essent ella cristiana, per evitar topades, va preferir acomodar-se en una Mansió o Vila perifèrica, i n'escollí una de les més boniques, que era Centcelles. I mentre tant, la banyera i una columna feren cap a aquesta mansió. Un dia, fent meditació i recordant com a cristiana que havia de donar gràcies a Déu per la seva supervivència, es va posar, com a penitència, oferir aquells dos tresors de "porfit" que havia portat de l'Orient per a què servissin com a pila baptismal, per les immersions, com així fou. És per això que en diuen el BAPTISTERI DE CENTCELLES. No s'ha d'oblidar que en aquest viatge portava la VERA CREU. Com que Elena era molt inquieta i viatjava molt, fent algunes estades a Centcelles veié que aquella residència no era molt segura per a guardar aquells tresors, situada com estava en una plana i difícil de defensar-se en cas d'un atac i com que allí guardava aquella joia tan sagrada, examinant les rodalies, cregué que la muntanyeta de "Les Forques" era molt petita per a fer-hi una fortalesa i es fixà en el "penyal allargat" que hi havia cap a ponent i va ordenar que en aquell lloc hi fessin una fortalesa que contingues l'Església-Relicari i li donà el nom del seu fill., l'Emperador CONSTANTI. I ve-us aquí com va començar a donar-se nom al nostre poble. I el Sr. Llurba va dir "Un altre dia que faci mal temps i no puguem sortir de la classe, us contaré la història del Castell".

I així ho va fer:

"Va dir que, al caure l'Imperi Romà, van invadir aquests terrenys un poble que venia del Nord, que en deien "Vàndal" i per on passaven ho destruïen tot, enderrocant-ho o cremant-ho. Per això, quan es fan barrabassades o destruccions en diuen "fets vandàlics"; i després vingueren els Gots i els Visigots, també des del Nord, i pel Sud ho feren els Arabs, i semblava que no sabien fer res més que destrossar-ho, és a dir, que de la Fortalesa Constantina només en quedaren les ruïnes. Aquest terreny quedà erm i de ningú i servia o estava exposat a les envestides guerrerres d'uns i altres, fins que vingué la Reconquesta.

En la conquesta d'aquests parany i recordant els Bisbes el que havia estat la Fortalesa Constantiniana, pensaven molt en la seva reposició. Fou un Bisbe que es deia Espàrec que s'esforçà per a reconstruir l'Església i el Castell, però es trobà que, amb la

Primera moto del poble. Peret, cafeter del Sindicat. (Clixé família Ribas Morlà

reconquesta, la Mansió de Centcelles havia estat donada al Monestir de Ripoll i, com que era un contratemps molt gran, va procurar, entre trasses i manyes, fer-se propietari de les finques de quasi tot el Camp de Tarragona i, a mitges amb el Monestir de Ripoll, de la finca de Centcelles.

Va costar molt de reedificar-lo i no va ésser tot d'un cop, però l'anomenà CASTELL DE CONSTANTÍ... Era una veritable fortalesa. Tenia, en conjunt, la forma d'una barca molt gran i a un extrem hi edificà el Castell pròpiament dit o vivenda de l'Arquebisbe i a l'altre extrem l'Església.

A pesar que era una fortalesa, Castell i Església formaven una unitat emmurallada i amb torres fortes, tenia dues portes que eren la del Castell pròpiament dita, que era esquiltlevada i guarida per dues torretes entre les "timbes" de Cal Roig i la de Cal Mariner, i, al costat, una Torre més gran de vigia. L'altra porta, o de l'Església, estava situada a la part oposada i es pujava a ella per un zig-zag, guarida amb dues torretes com l'altra i amb una torre grossa que es correspon (encara es veu avui) amb la cantonada de Casa Plana, cap al camí del Cementiri Vell. Aquesta porta donava quasi enfront d'on avui hi ha la casa Martí-Martí i que corresponia a l'entrada lateral de l'Església. La porta del Castell donava accés a la Plaça de les Armes on hi havia la Torre de l'Homenatge, que era l'avant-porta o canzell que portava al Palau del Castell. Des de la Plaça d'Armes fins a l'Església hi havia de moment una explanada molt gran, però separada per un parapet de l'explanada de l'Església. L'Església tenia l'absis cap a Orient (quan jo era petit encara es conservaven dos contraforts enfront del Cementiri Vell, pel camí de la Ferrerota) i la porta principal de cara al Castell. A ambdós costats de l'absis hi havia un campanar –deien que era d'estil romànic– amb molts finestrals i bastant atrevits –semblants als del Monestir de Ripoll–. Així més o menys era el "Castell de Constantí". Un altre dia ja us contaré més coses".

A més de Centcelles es feren barriades prop del Castell. Hi havia, ja més lluny, la barriada de la Creu de Salom, cap a la muntanya, però es feren la "Ravaleta" al nord, la de la Mare de Déu de "rentador lluny" i, cap a l'est, la de Copons.

Hi va haver temps en què merodejaven molts bandolers (eren unes bandes de foragits d'algunes tropes) que, on es plantaven, feien malifetes materials i corporals al veïnat; fins i tot de "moros", que desembarcaven, i com que eren llocs relativament prop del mar, a més a més dels diners s'enduien la jovenalla d'ambdós sexes... i deixaven als pobres familiars desfets de pena. Veient aquests casos, el Sr. Arquebisbe permeté que els seus metges i treballadors edificuessin les seves vivendes dins la fortalesa (per a poder salvar les vides), donant-los permís per a poder tallar pins de la seva propietat per a fer el bigatge i pedra del riu per a la seva construcció; la condició era que ho fessin entre la Plaça d'Armes i la Plaça de l'Església, en l'explanada que hi havia entre les dues i que deixessin el pas de ronda lliure en tota la balustrada de la fortalesa. Així sortiren tres illes de cases, la del mig doblada i amb les cases capiculades, sortint els dos carrers actuals de l'Església Vella i del Castell.

Ja més avançada l'Edat Mitjana, l'Arquebisbe de Tarragona, que era Senyor del Castell i Baró del Camp de Tarragona, vivia quasi sempre al Castell de Constantí, doncs a Tarragona, que se sàpiga, no tenia Palau propi –tenien Palau els Abats de Poblet, Santes Creus i Escala Dei–: l'Arquebisbe vivia al Palau del Patriarca d'Alexandria –que des de l'ocupació d'Egipte pels Otomans s'havia exiliat a Tarragona i moltes vegades l'Arquebisbe de Tarragona era a l'ensem, d'una manera honorífica, Patriarca d'Alexandria–. L'Església del Castell, que per al servei del seu Senyor era molt gran, la feia servir de "Reli-

Mossèn Ramon Bergadà amb un grup de feligresos. Voltants de 1920. (Clixé família Ribas Morlà)

cari". Per a seguretat, hi tenia les relíquies dels Sants de la Catedral de Tarragona, ja que quasi sempre estaven guardades dins d'urnes, que eren de metalls nobles i de pedres precioses –cosa que estava, com sempre, molt cobdiciat pels lladregots–. Així ens conten que fou traslladat el "Braç de Santa Tecla" des de Constantí cap a la Seu de Tarragona, i que l'acompanyaren fins i tot la Família Reial i els Prínceps, gent noble, i els Bisbes de tota l'Arxidiòcesi, que llavors comprenia fins i tot el de Saragossa, Tarassona i tota Catalunya, així com els abats dels Monestirs.

Aquestes cerimònies es repetiren molt sovint, encara que no amb tanta fastuositat com la que hem dit. Però com que ja hem dit que els relicaris eren valuosos i la gent noble que hi assistia hi anava molt enjoiada, en una d'aquestes Processons els prepararen una "emboscada", per quan passés pel riu Francolí, que era molt llarg i estret i la Comitiva hi passava molt apretada, els era un lloc molt apropiat per a què caiguessin atrapats. I diu la llegenda que, quan ja havia començat la processó, se'ls aparegué un Angel, posant-los alerta del cas i indicant-los un altre camí, que a més feia dressera i pel qual s'atravesava el riu per un pont de fusta amb facilitat. Des de llavors, a aquest camí li diuen "Cami de l'Angel".

Amb el temps, Constantí anava creixent, i ja no hi cabia dins del Castell. Els que vivien a les barriades, cada vegada més grans estaven exposats a les incursions de "bandes incontrolades". L'Arquebisbe ja va estendre la fortificació, construint una barbacana per la part de migjorn, que anava d'un extrem a l'altre del Castell, per a què, en cas de perill, s'hi poguessin refugiar; era com una "falsa braga" que tenia dues entrades: una a ponent, amb una porta guardada per dues torres, que en deien Portal de la Selva, i una torre més avançada –per allí a Cal Nac–; i una altra porta cap a Orient, prop de la Porta de l'Església, també guardada amb dues torretes i que en deien el Portal Nou, amb una torre alta que coincidia amb la cantonada de Cal Plana –de manera que per anar a l'Església havien de franquejar dues portes–. Més tard també feren una barbacana fortificada cap a l'hort de Gassol, per a protegir la porta del Castell. La barbacana de migjorn no era recta i en els colzes hi havia torreons fortificats (que coincidien amb les costes de Ca l'Apotecari i de Cal Llorigó).

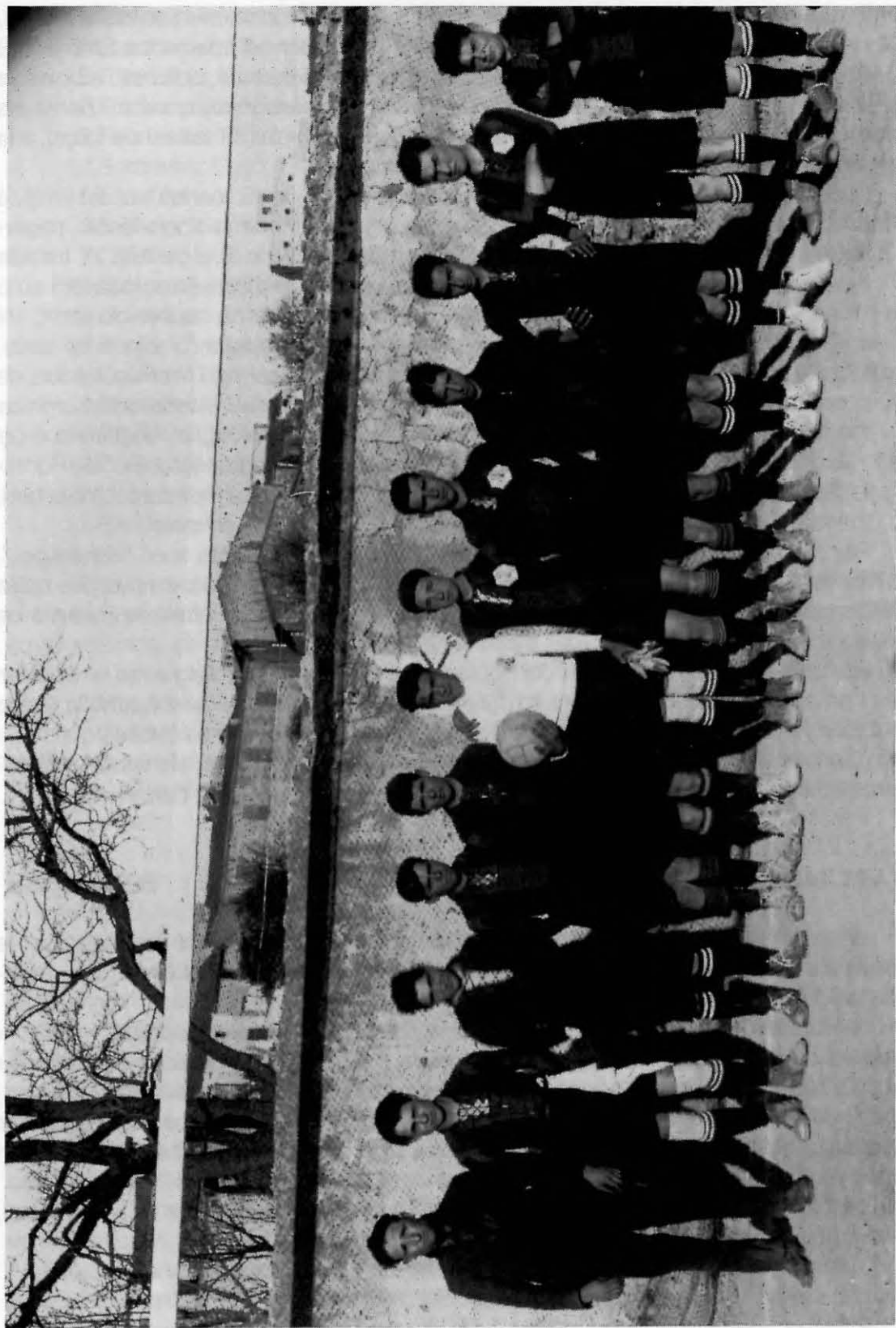
A l'anar creixent la població obligà a fer una tercera Muralla, de la qual encara en queden restes. Pel carrer Sant Vicenç anava des del Portal de la Selva avall fins a una torre poligonal que feia cantonada per la "font lluny"; aquí decantava, per sota de l'Hospital, on hi obriren una altra porta, coneguda pel Portal de Reus, cap al magatzem de Sant Ramón, i pujava per la Costa de la Creu, fins a tancar amb el Portal Nou. Una vegada emmurallada la població, s'urbanitzà poc més o menys com és ara. A la barbacana hi feren el Carrer Major i el de les Creus, paral·lel amb ell el carrer Mitjà i el Carrer de la Font i els que ara coneixeu. Fins aquí us he contat les explicacions que ens donava "el Sr. Llorba vell".

Ara, del meu record. Clar que, com a petit, del que s'ha de parlar primer és dels

JOCs INFANTILS

No teníem les joguines tan sofisticades com ara; a més, totes eren fabricades per nosaltres mateixos.

Jugàvem a *cavalls* (amb una escombra) i a *carretons*; el més usual era una capsa de sabates amb un cordill –qui podia tenir una capsa de galetes, que eren de llauna, era el

Equip de futbol al camp del camí de les Gabarres. 1920. (Clixé família Ribas Morlà)

rei-. Els carretons que venien llavors, eren el "basurero", que portava una campaneta. Recordo que a mi em portaren els reis un carretó amb vares i rodes, però es bolcava molt, el millor era el de Lluís Plana, que portava una bóta i l'omplien a l'abeurador. Eren JOCS DE CARRER, i jugàvem al *cèrcol* (amb maneta o ganxo), a la *baldufa*, al *flèndit*, a *boles*, al *bolit* i al *refilador*, a *fet i amagar*, a la *gepa*, a la *fava*, a la *seringona*, a *saltar i parar*, als *esclops* (fent carreres), *carreres de sacs*, *trencar l'olla*, a la *corda* (de saltar i de força), a la *bassetja*, a tirar pinyols de lladons amb un canut,...

Quant feia molt de fred o plovia, jugàvem per les entrades a "cartes": al set i mig, a la mona, al burro, a la mascambrilla, a les penyores, ... i teniem com a diners fésols, paparreres, pataques i patacons o "retrats" (de caps de mistos de 5 i de 10). A treballs manuals, féiem cadiretes amb trossos de cartes de jugar, o amb canyetes; jugàvem amb argila per a fer figuretes o féiem casetes, com les del pessebre, amb caps de cartró i hi posàvem paper ondulat de les bombetes de l'electricitat de teulada, o a jocs de daus, d'arquitectura, de dòmino, al joc del disbarats, a la gallina policana; o féiem col·lecció de cromos, dels quals els més preuats eren els de la "guerra europea" –cada dotze cromos sortia una figura dels Emperadors de Rússia, Alemanya, Austro-Hongria, Anglaterra o del Mikado (Japó), o dels Reis de Bulgària, Bèlgica, Grècia, Itàlia, Montenegro, Sèrvia, Romania, o del Sultà de Turquia, o del President de la República Francesa Poincaré...; més tard, de la Guerra del Marroc o les col·leccions dels de la xocolata Orthi o Poblet.

Per cert, parlant de la GUERRA EUROPEA, a casa Joan Basté feien "correatges", "cartutxeres", "motxilles" i "surrons" per soldats aliats, i al Molí de Reus, omplien les bales del 75 francès amb maxaqueta feta de pedra brava del riu, per contres de metralla de ferro –ni sabíem, a la nostra edat, per a què servien–.

I de la Guerra, des dels terrats del poble poguérem veure un tiroteig entre un submarí anglès i un comboi austríac... va sortir un "guardacostes" espanyol i s'acabà amb la fugida del submarí i quedà un barco austríac al port de Tarragona, fins que s'acabà la guerra... I des de Constantí es veia la mole de dos barcos mercants de fusta que feien als "Astilleros" de Tarragona: al no ser metàl·lics, no atreien els "torpedos" (mines)... Ho deien!

ESTABLIMENTS I PETITES INDÚSTRIES

Hi havia tres molins hidràulics: el de Constantí, el de Reus i el Paperer, que se sumaven a altres tres que feia anar la Séquia dels Molins: el Molinet, el Gran (dels Jesuïtes) i el de l'Horta.

Al Molí de Constantí s'hi feia farina, oli i, més tard, "blanquet d'Espanya" i sofre. Al Molí de Reus, a més de la farina, hi varen fer "persianes", fècula de patata i, més tard, roba de pisana. Al Molí Paperer s'hi havia fet paper d'estrassa per embolicar i fer paperines i fins i tot paper de barba, per als Monestirs. Al Molinet, s'hi feia farina per a fer pa moreno. El dels Jesuïtes estava abandonat i el de l'Horta es va cremar (el de Reus i el de l'Horta disposaven de "màquines de vapor" per quan no baixava aigua –d'aquí les xemeneies–).

Funcionaven tres "olles" per a fer esperit de vi i aguardent: la de Vila (Pep de l'Olla), la de Llorigó (Anton de l'Olla) i la de Molné.

3 *Ferrerries*: de Queralt, Andressito Cusidó i la del Camí de Tarragona.

2 *Carreters*: Anton Ribera i els del camí de Tarragona.

2 *fusters*: Pep Fuster (Maduell) i el Xiulet. També hi havia l'Emilio Ebenista.

5 *Forns de pa*: Roig, el de la Txeca, Bolero, Mathores i Borrego (3 al carrer Major, un al carrer Mitjà i l'altre al Raval).

2 *Carniceries*: Carmeta Fustera i la Raimunda.

3 *Tocineries*: Maria Ollé, Cisca de la Buella i Pep Anton.

2 *Forns rajolers*: Paraire i Aleu.

2 *Farmàcies*: F. Roig i Paques (Albiol).

3 *Barberies*: Buyó, Estela i una altra que no recordo.

1 *Espardenyer*: Pepito de la Boella.

1 *Esparter*: Sardanet.

1 *Cisteller*: Lluís, que feia cistells, coves i canyissos.

1 *Estanc*: A més de tabac, venia terrissa i espardenyes.

3 *Queviures*: Antònica Fustera, Carmeta Bolero i una al carrer Mitjà.

3 *Boters*: Treballaren en cooperatives.

2 *Cadירים*: Pep Cadirer i Buyó.

2 *Mestres de Cases*: Joan Mestre i Antonet de la Serena.

1 *Modista*: La Gasparona.

2 *Pintors*: El Gepis i el Paissano.

2 *Llevadores*: La Tuietes i l'Estela.

1 *Pentinadora*.

El que no hi havia era cap Fonda, només una petita pensió a ca la Pentinadora. No hi havia Pastisseries; a més, feien poca cosa casolana: confitures, codonyat, orelletes, coca adobada, de recapte o de llardons,... i prou!

2 *Metges*

3 *Cafès*: Cal Pigat, Ca Pep de l'Olla i el Centre Catòlic.

3 *Tabernes*: A Cal Nac, a Cal Cabaler i a Cal Totu.

Un Rector, dos Vicaris, un organista i un jubilat; és a dir, cinc capellans.

ESGLÉSIES

Al parlar dels capellans, hem de fer-ho, per força, de les Esglésies.

La *Primera Església* fou la del Castell de l'Arquebisbe, que era romànica, amb dos campanars i, més tard, amb un tercer (una torre alta sense estil que es va fer l'any 1668). Aquesta Església va sofrir molts atacs per part, sobretot, de les tropes reials, però fou assolada per Felip V que, en saber que el Castell era de l'Arquebisbe –que en aquells anys era V President de la Generalitat–, després del que li va passar a Lleida amb la Catedral, no deixà pedra sobre pedra. Però com que s'havia fet petita, ja en varen construir una altra, fora de la fortalesa, però dins la Falsa Braga, i adherida a ella l'Abadia, que encara servia de Rectoria fins fa poc. Aquesta fou la *Segona Església*, però com que el poble creixia molt, n'hagueren de fer una altra més gran, que és l'actual i la *Tercera Església*. La varen edificar al fons de l'antic Castell, quasi derruït (encara que en temps de la Guerra del Francès, encara va fer la seva feina); varen tardar més de vint anys en fer-la; semblava que no s'acabaria mai. Varen acabar-la l'any 1744 i la consagraren l'any 1749, de manera que ja té 250 anys.

La varen inaugurar essent Rector Mossèn Ferrusola i Batlle Pere Martorell (es deia també Pere Martorell el que va fer el Dipòsit d'Aigua a la Plaça del Castell). Total, que podríem dir que a Constantí teníem, junt amb Riudoms i Alcover, les tres esglésies més grans com a pobles.

Al néixer jo, acabaven d'empedrar-la i de posar les dues piques d'aigua beneïda; es féu amb pedra de llisòs i, les piles, de granet vermell, com a la Catedral de Tarragona. Varen obrir la "Porta Falsa" i la dotaren d'una escalinata a dues vessants (com la de Santa Clara de Tarragona); tot això ho pagava el Canonge Penitencier, que era fill de Constantí –de Cal Pere Quico–. A aquest mecenes es deu l'orgue, el cupulí i les pintures del presbiteri; les baranes i les reixes forjades d'estil gaudinià del Presbiteri; les Capelles de Sant Crist i la Dolorosa i de la Pila Baptismal; la Custòdia Gran, el Pal·lí, els confessoris i els bancs barrocats, etc.

A l'Església nova s'aprofitaren quatre altars de la Segona Església. Dos estaven al creuer: el de Sant Isidre i el del Roser (l'antic Altar Major); a més, dos altars més petits: el de Sant Antoni Abat i el de Sant Antoni de Pàdua. Es conservà la "Llitera de la Mare de Déu" –no n'he conegut mai cap de tan maca (era barroca i amb calats, com en els cornucòpies)–. També es conservà el Sant Crist –el tenien a la Sagristia– i va presidir la primera Processó de Setmana Santa a Tarragona, després de la guerra.

Vaig conèixer el Rector Mn. Josep, l'Ecònom Mn. Lluís Sans i, després, vingué el més conegut: Mossèn Ramon Bergadà. Fou un gran Rector i molt pol·lèmic. De resultes de polititzar-se l'ensenyament, i l'exabrupte del mestre Sabaté, s'expulsà els nois de l'altre partit, a pesar del que varen lluitar el meu pare, Dª Teresa i el Sr. Rector. Aquest, per neutralitzar aquestes coses, es dedicà a fer, durant el Catecisme, "classes de dictat"; contava historietes que recollien els noiets i, a la propera classe, els entregava per a ser corregits i premiats; a fer excursions i romeratges, cap a l'Ermita del Remei d'Alcover, cap a l'Ermita de Paret Delgada i, sobretot, cap a Sant Ramon –allí es feien festes–. Per cert que, les cridades, a pesar de sortir de l'Església, no es feien a toc de campana, sinó disparant trons (així l'Ajuntament no podia discutir sobre l'ús del campanar).

Va crear la "Fulla Parroquial". Era un gran poeta. Algunes de les poesies foren posades a música, fins i tot, pel Mestre Vives: La Sardana del Riu Corb, la Cançó de l'Avellana i de l'Oliva, la de l'Entronització del Sagrat Cor, amb la mateixa tonada dels gojos de la Mare de Déu del Tallat, i nombrosos escrits i poesies, moltes de les quals foren recollides a la Fulla. Va aconseguir que Constantí fos el primer poble en fer les "quaranta hores" s'exposició del Santíssim, etc. A la vinguda de l'organista, Mn. Moragues, creà l'Escolania Parroquial.

Va contribuir a què es fessin les Escoles Noves, cap a les eres. Per fi el poble tenia les Escoles en edifici propi i no calia utilitzar pisos particulars. A pesar d'això, no tornaren a l'escola graduada, ja que, degut al caràcter del Sr. Sabaté, continuaven "cada maestrillo con su librillo" –el nou mestre, el Sr. Cascón, era castellà–.

Recordo també quan varen fer les Escales del Castell, totes de maó de cantell, en quatre tramades i baranes de ferro en el centre. Deien que varen costar 460 duros. Ans només n'hi havia unes d'estretes, d'uns sis pams, cap al racó de Cal Paraire; eren de lloses de pedra i es movien molt.

Aquí, a la Plaça de l'Església, recordo quan venien els veremadors, no hi havia prou gent al poble per recollir la verema i venien gent de la Conca de Barberà (Solivella) i de les Garrigues (allí no hi havia tant raïm i la collita era més tardana). Eren molt bona gent, però

ens feien por, perquè anaven mal vestits, amb la barba crescuda i portant llaunes per a la recollida. Si no trobaven feina, es quedaven a dormir a les escales de l'Església. També recordo quan varen estrenar el Rentador Nou i el "Matadero".

Però el que ens va causar més impacte en la nostra infància fou la portada de l'ELECTRICITAT. Primer varen plantar les torres elèctriques, que ho feia una companyia que li deien LA CANADENCA... i com que hi havia molta propaganda en contra –una cosa molt semblant de la que ara fan de les Centrals Nuclears– deien que per on possessin les torres, la terra quedaria erma i cremada per l'electricitat; que quan hi hagués tempesta, encara que fos lluny, hi havia el perill de què el pagès llaurés prop de la torre, la retlla atrauria el llamp i quedaria fulminat. A més, hi havia les vagues sindicals, amb bombes que enderrocaven les torres tot just plantades; allò motivà que a Constantí portessin un "Esquadró de Cavalleria de Reus", que instal·laren al Magatzem de Cal Roig, a la Plaça del Castell. I, a més, que la Canadencia portés mà d'obra estrangera, entre ella tres negres (Samuel, Ismael i Daniel) que, fins i tot, feren nòvies. Això representava per a nosaltres una cosa mai vista: Primer, perquè només havíem vist els negres al Pessebre, pel Rei Baltasar, i al Primer Manuscrit, quan parlava de "Las Razas Humanas". I segon, perquè els soldats parlaven en castellà, una altra novetat. Això sí, cadascun ho feia a la seva manera, doncs n'hi havia de gallecs, d'andalusos i d'altres regions. La canalla anaven al darrera de tots, fent el "badoc". Els soldats ens ensenyaren a fer anells de pèl de les cues dels cavalls... res, que els cavalls de Constantí quedaren tots escuats.

L'estada de la guarnició de Cavalleria i de la Brigada durà bastant de temps. La tropa vigilava el terreny comprès entre Constantí i el Catllar, per evitar sabotatges, i la Brigada potser s'hi estigué més d'un any. Això vol dir que al cap de poc temps instal·laren l'electricitat al poble. El canvi fou gros: desaparegué el "Fanaler", que era l'empleat del Municipi que anava amb una escala i un dipòsit d'oli per carregar i encendre els fanals. Aquests foren substituïts per unes simples bombetes, que les encenien des de l'Ajuntament. L'electricitat vol dir que s'instal·laren Molins Hidràulics per a fer oli, que la "Fàbrica de Persianes" s'instal·là al poble –va marxar del molí–, que varen posar una màquina de trencar avellanes a Ca Marinera, que instal·laren màquines d'aixafar raïm a Cal Llorigó, a la Closa i a Ca Brunet; que varen posar una Fàbrica de Conserves de Tomàquets al Raval de Baix i ho feren el Sr. Felip, de Ca Sant Ramon, i el Veler; posaren, fins i tot, un comptable, que era un "tenedor de llibres", i la gent el va batejar amb el renom de "Forquilla". També a Ca Marinera posaren una "premsa contínua": es posava el raïm sense fer res més, per un cantó sortia el vi i per l'altre la brisa. La instal·lació domiciliària portà coses còmiques: quan es fonien els ploms, que havia de córrer Pepito Cadirer. La primera vegada, com que no sabien de què es tractava, hi va haver un enrenou: "A Ca l'Apotecari els hi ha marxat l'electral"... va haver de pujar el Santandreu, de Tarragona, per a posar els ploms!.

LOCOMOCIÓ I COMUNICACIONS

Constantí tenia només una carretera que l'atravessava de part a part. La resta eren camins de carro que anaven cap a Reus, cap a La Selva i cap a les finques. De carros, passaven els 400 –en tenia tants o més que Tarragona–. A les carreteres hi havia més trànsit que ara: heu de pensar que el que carrega un camió corrent necessitaven 10 o 12 carretades. La carretera, que era de les més transitades de la Província, s'espallava

molt sovint; quan acabaven "d'apissonar-la", ja amuntegaven pedra del riu per a preparar la "matxaca" –sempre estava plena de clots–. Hi havia 5 bicicletes: l'Aleu, Grossos, Ferré, Gepis i Paissano. Més tard en tinguérem Fernando Pàmies i jo, per anar a l'Institut.

D'Ordinaris, per a portar passatge o el correu, hi havia en Gasparó. Tenia dues tartanes i un cotxe de quatre rodes. Feia dos viatges a Tarragona, un al matí i un altre a la tarda, i feia de Correu. L'Ignasi, que anava cap a Reus els dies de mercat i no era, doncs, diari. També passava per aquí el Tonet Sans, de Vilallonga, quasi sempre en cotxes de dos cavalls i, de vegades, amb dos més de ganxos; feia el viatge cada matí cap a Tarragona, a fer "recados". I l'Antonieta Caterina, que anava amb un ruc, tan vell com ella, que les orelles li queien cap a terra.

Fou una altra revolució l'aparició del primer AUTOMOBIL; era un Ford descapotable de Joan Marinera, qui també portà el primer camió: un Peugeot, desguàs de l'exèrcit francès, després de la guerra, que tenia un puntal triangular de ferro que servia per frenar-lo si s'espatllava en una pujada. En Joan Marinera i l'Emilio Ebenista posaren un Auto de Passatgers cap a Tarragona. Era un Ford T, que només tenia vidres al davant i al darrere; per les finestres del costat, portava cortines de roba i cel·lulòide. Després en Marinera cedí, per convenció, la seva part a en Gasparó –el Tonet de Vilallonga feia carreres amb l'auto: hi posava 4 cavalls i arribava més aviat–. Després es posà un auto cap a Valls, passant per Constantí i Vallmoll; el posà en "Rovireta" de la Pobla de Montornès; era descapotable i li dèiem "La barca". El "chuflero" portava, per conduir, guarda-pols i polaines i, de vegades ulleres contra la pols. Més tard féu aquest servei en Joanos, de Tarragona, amb cotxes més tancats,... però xatarra. Fins més tard el de Vilallonga no posà automotors. El camió de Cal Marinera transportava "bucois de vi": en portava sis. Ans ho havien de fer amb "carros de torn", i els més grans portaven dos bucois. El moviment més gran per la nostra carretera eren "els carros rajolers", de Vilallonga i d'El Morell, a més del de Constantí. Bucois de vi i d'avellana... Portaven també molts bucois nous cap a Tarragona, dels tallers del poble –el jornal va arribar a ser de 20 duros, quan un jornalier corrent només guanyava tres pessetes–. El bucoier era molt preuat; després va anar de capa caiguda.

CAFÈS I TAVERNES

Ja he dit que de Cafès hi havia a Cal Pigat i a Cal Pep de l'Olla. El cafè valia deu cèntims i, a més, en cada taula hi havia dues ampolles còniques de vidre amb tap esmerilat, plenes d'anís i de rom, de franc. Més tard, fou moda el conyac, i el servien amb un tac amb rajolí; la gent, quan en demanava, cridava "GOTES!".

A més de cafè, se servien licors i "bolados", carquinyolis (de 5 a 10 cèntims), orxata d'ampolla i xarops, gasoses i cerveses.

Ja més tard, quan es posaren el Bar i el Centre Catòlic, servien vermuts amb olives i, com a cosa extra, "sardines de llauna".

A les tavernes de Cal Nac i de la Cabalera feien esmorzars i gots de vi.

Com a conserves només hi havia bacallà, congre, tonyina de barril, fuets, xorissos i arengades. De tota la resta, per a fer berenars o el que avui en diem "tapes", no n'hi havia.

DIVERSIONS

Quasi l'única cosa que hi havia per a la joventut era el Ball a Cal Pigat o a Cal Pep de l'Olla, i era amb "piano de manubri". Per les Festes Majors, venien els "Sabatots" de Valls o del Vendrell i hi havia envelats: les sales corrents eren petites.

Per Sant Sebastià, la Festa Major petita, hi havia el "Ball dels Fadrins", per la nit, a la Plaça del Castell. La música la tocaven les gralles, i es feia amb llums de carburo i amb un fred que esglaiava. Es menjaven coques i torrons de neu.

Més tard obriren el Cafè Nou (Pep Mundet) i varen fer cine, amb uns gitanos ambulants i també hi actuà una companyia de Sarsuela –un matrimoni amb dues filles, forasters, que feren peu al poble–. També hi havia la Companyia de Teatre a Cal Pigat pels dies d'hivern.

Els més nens, a l'arribar l'estiu, esperaven les fogueres de Sant Joan i de Sant Pere, per anar a saltar-les i després a prendre banys a la "Platja del Riu", amb carro de vela o tartana, i després a veure encantar el peix... això era "el no va más".

COSES TÍPIQUES

- La LLET que preniem, ens la servien pel carrer; passaven els ramats de cabres –el de Sebastià Rei i el de ca la Campanera– i davant el portal de casa et munyien la llet al pot.

- El "CATXUTXERO" era un home de Reus que venia amb una motxilla-cistella, molt gran, penjada a l'esquena, i cantava "El Catxutxero". Portava faixes, gorres, barretines, mitjons, etc.

- El "SENYOR SIGRO" portava una brusa llarga de color beige i un barret de roba, guarnit de botons. Es parava davant de les dones que cosien a la fresca i els recitava versos, algunes vegades verdolencs, i, quan els feia gràcia, no els demanava diners: "...doneu-me berenar" o "esmorzar".

- "NO HI HA CAP PELL DE CONILL, NO HI HA RES PEL DRAPAIRE": recollien les pells i roba velles.

- "ADOBA COSSIS I RIVELLS" eren uns llauners que soldaven i posaven pedaços a les esquerdes.

- "L'ESMOLET", fent xiular el cèrcol sobre la roda per anunciar-se.

- "EL CEGUET", que venia de Tarragona amb un violí;

la seva dona, cantava i venia "romansos" que eren cuplets que després cantaven les noies a veure que retilava més –avui la gent no canta, això que cantant, els mals se'n van)–. Els romansos que cantava eren "Lluis", "Agua que no has de beber", "La Mimosa", "El Relicario" i fins i tot uns romansos que es referien al primer avió que va venir a Tarragona i a una "mala dona" ... Eren com un residu dels "Trobadors".

- "EL PEP DE LA TOIA" era campaner i es cuidava del "matadero" i del cementiri. Era poeta i feia cada rodolí que encisava. Es va casar amb la carnissera "més neta", la "seva Carmeta".

- "EL PEP PARRUQUES"; a casa seva eren drapaires i canviaven taronges per "xavos", ferros vells o soles d'espardenya. Ell era mongòlic i anava sovint a Tarragona, agafat al "pujador" del cotxe de línia.

GAMBERRADES PRETÈRITES

Una d'elles era "ANAR A FER PEDRA". Quasi sempre anàvem cap a la Pobla de Mafumet i, alguns cops, ens aliàvem amb ells per anar contra els morellencs. Tenia les seves regles: no es podia tirar amb bassetja; a pesar d'això, moltes vegades tornàvem amb un esboranc al cap o amb un bony. Els bonys es curaven apretant una moneda de 10 cèntims amb el mocador i "escupint a terra".

L'altra era "FER ESCALLOTS". Quan es casava algun viudo, al vespre, ans d'anar a sopar, se li feien escallots, amb pedres i pots de llauna o amb algun caixó de fusta i un bastó. Recordo que els escallots més llargs foren per a una parella de viudos, el Xivo i la Mariana... Duraren tres mesos i els cantàvem: "El Xivo i la Mariana / es volen casar / No tenen cadires / per a festejar. / Una que en tenien / té el cul foradat. / S'hi van per a seure / i es fumen de cap!". I després, del cant, el soroll... i torne-m'hi.

Era conegut, per tota la contornada, "EL NOI DE LA TONA", que, per voluntat, arrancava queixals amb alicates.

També es coneixia "EL TONET DELS FASTICS" –per la seva fesonomia: era una mica disminuït–. Venia "vanos", que ell en deia "els reventa calors" i, a més, bufetes i flagutes pels nens. Per als més grandets, "espanta sogres" i vanos amb la roda de la fortuna.

De vegades, per les festes, pujaven "ELS NEULERS", que portaven uns dipòsits cilíndrics, penjats a l'esquena, plens de neules, i també portaven la roda de la fortuna: tres tirades, deu cèntims... i et donaven les neules que sortien a la roda.

N'hi havia que venien cacauets i xufles –per a fer la guitza a Ca l'Antònia Fustera–, boles i bolots i sorpreses (amb cavalls de plom) i martiniques, coets borratxos i "cabetes" per a fer soroll –feien la guitza a la Carmeta Ebenista, que, a més de merceria, venia "pepes de deu", cavalls de cartró i nines de més preu que deien "papa" i "mama".

A l'any 1920 jo ja tenia 10 anys i, en vistes de l'anomalia escolar, el meu pare em va enviar cap a casa del "Tio Mestre", que vivia a La Torre de l'Espanyol, qui em va preparar per l'ingrés i primer curs. Al vindre de vacances, em vaig trobar amb la novetat del "JOC DEL FOOTBALL" –més tard en farien un camp a l'Hort de Maduell, que era l'únic camp vallat de tota la contornada– i amb la creació d'un CORO de cantors, seguint l'exemple d'Anselm Clavé. Vaig estar un altre any a casa del meu oncle, preparant-me pel segon curs. Llavors ja em vaig quedar a Constantí i anava a Tarragona en bicicleta –era venturera, perquè... amb la meva mida... no en venien d'estandar (en Fernando Pàmies anava amb una bicicleta gran)–. Quan feia mal temps, anava amb el cotxe de Gasparó. I això durà fins per Setmana Santa, que, definitivament, el meu pare va anar a fer de metge a Tarragona.

Ja veieu, doncs, com era Constantí i com és ara. Com tots els pobles, tenen altes i baixes: anys de bona collita, anys de bon preu per l'avellana i anys calamitosos. Però Constantí ha crescut; té barris millors que alguns de la ciutat. Ha canviat, per bé o per mal, la manera de viure i de guanyar-se la vida. Ara us reconamo que no arrambleu del tot el cultiu de la terra, que, encara que no ens ho sembli, d'ella vivim –amb l'horta, l'aviram i els animals de corral–. En la nostra guerra, vàrem veure que els únics que anaven tirant o els que s'ho passaven més bé eren els pagesos, que tenien quelcom per menjar, doncs els de les ciutats ... misèria i companyia, a pesar que quan tenen les "vaques grosses", se'n mofin una mica del pagesos.

Constantinencs, treballeu i agermaneu-vos tots; estimeu-vos i confieu més amb els del poble que amb els forans, doncs el que no féu vosaltres, ells no us ho regalaran.